KÖNYVEK

Bálint Endre: Farsang

Istenek harca

Dráveczky Zsuzsa: Asszony a fáraók trónján (Magvető, 639 old.)

Tudós szakember írta ezt a regényt. Az ábrázolt országot és kort kitűnően ismeri, járt a helyszínen is. Hatalmas kötete végén gazdag jegyzetanyag tanúskodik erudíciójáról. Az olvasó tehát nyugodtan kezdhet bele a regény olvasásába: nem vezetik félre, itt minden hiteles. S hamarosan, már az első lapok után megkönnyebbülten folytatja az olvasást, mert az író nem terheli meg regényét aprólékos, tudását fitogtató leírásokkal, művelődéstörténeti betétekkel. Dráveczky Zsuzsa regényt írt, s nem regényesített történelmet.

Egyiptomban, az időszámításunk előtti második évezredben asszony került a fáraók trónjára. Hatsupszet igen leleményesnek mutatkozik a hatalom megszerzésében. A fáraók: istenek; Hatsupszet istennő lesz. De megmarad nagyon is evilági asszonynak. Istennői méltósága, uralkodói kötelességérzete, asszonyi bája és gyarlósága mégsem fér meg egyetlen személyben. Tehetségét, erélyét kettős szerepe s eredendő természete béklyózza meg. Megrajzolásában az író finoman és tapintatosan fedi fel hősnője cselekedeteinek vagy passzivitásának indítékait. Sikerült életre támasztania a papiruszok, a sírfeliratok és dombormüvek néma hősnőjét.

Érdekes, hogy Dráveczky Zsuzsát éppen az apró, egyedi hívságok, csöppnyi indulatok érdeklik leginkább. Még a nagy államférfi, Szenmut alakjában is az alantas gyarlóságok vonzzák. S ezt nem tartjuk helyesnek. Mert lehetséges, hogy Szenmut és más nagy politikusok élete tele van gyarlósággal, buja vágyakkal, mégis a koncepciójuk fontosabb, amelyet a történelmi körülmények jelöltek ki számukra. Szenmut társuralkodó, tehát ő is isten akar lenni s célját talán el is érné, hogyha nem kicsinyes, hozzá méltatlan intrikákkal vágna neki vállalkozásának. Valószínűleg úgy történt minden, ahogyan az író megírta, de a művészi motiválás kicsinyessége esetlegessé, bohózatszerűvé teszi Szenmut bukását; megfosztja alakját a nagyság minden elemétől.

Az istenek harca Szenmut bukásával nem ér véget. Isteni magasságba s a fáraótrónra tör Thutmózisz is, Hatsupszet férje és féltestvére, akit a fáraónő ügyesen használt fel Szenmut eltávolítására. Az istenek harcában végül is Thutmózisz lesz a győztes, megöleti a fáraónőt. Szép a végső jelenet is: Hatsupszet, akit már mindenki elhagyott, némán, beletörődve, méltósággal várja a gyilkos tőrdöfést.

Az istenek nem tudnák megvívni harcukat földi helytartóik, a papok közreműködése, vagy éppen irányítása nélkül. Az intrikák, a kapzsiságok rajzában itt megint remekel az író. Kevésbé meggyőző egyéb területeken: Egyiptom köznapjainak, népének, társadalmi hierarchiájának ábrázolásában, s végül annak megmutatásában, mi tette szükségessé vagy lehetővé — az egyéni intrikákon túl —, hogy Egyiptom III. Thutmózisz uralomrajutásával a kalandos hódítások korszakába lépjen.

Igaz, ezt a kérdést az író föl sem vetette. Megelégedett azzal, hogy minden részletében hiteles és gazdag *állóképet* rajzoljon Egyiptom történetének egyik válságos korszakáról, de a válság természetéről és okairól — nagy tudása ellenére — nem világosította fel olvasóit. Ez talán meghaladta művészi erejét.

Kelemen János

ALFÖLDY JENŐ:

Képek, törvények

Baka István: Magdolna-zápor (Magvető, 59 old.); Iluh István: Jó reggelt fény..., (Magvető, 125 old.)

Az elsőkönyves *Baka István* verseiben *(Magdolna-zápor)* a költői kép az uralkodó formaelem. Kiragadja tárgya valamely részlet-tulajdonságát, s felruházza saját lelkiállapota jellemzőivel. Megszemélyesítéseiben, metaforáiban ember és természet azonosul; furcsa képződményeket kapunk, s ha érteni akarjuk, alkatrészeire kell őket bontanunk. Azt mondja például: „Szép fácska, dunna volt az árnyad, / hálóba mért kötöd magad?" A vers tárgyának — a fának — ezúttal azt a tulajdonságát ragadta ki, hogy amíg a fa le nem hullatja dús lombját, árnyéka tömör és eltakar, mint a dunna. Ha aztán lekopárodik, az ágak hálót alkotnak.

Vajon milyen egyezséget kötött az olvasóval, hogy épp ilyen alapon hozza összefüggésbe a lombot meg a dunnát, a kopár ágakat és a hálót? Könnyen belegabalyodhat a képzelet. Ha a lombozat árnya dunna, akkor milyen árny az, mely melenget, és milyen dunna az, ami hűsít? Negatív dunnáról volna szó, mely sötét, mint az árnyék, illetve negatív árnyról, mely világos, mint a dunna?

Ez a fa persze nem valóságos fa, hanem a költő lelke — ebben tökéletesen egyenjogú művész Csontváry Kosztka Tivadarral: az ő lelke magányos Cédrus volt. De az *fa* volt a szemléletnek és *lélek* a tudatnak, érzelemnek. Baka mintha ennek fordítottjára törekedne, és lehet, hogy egyszer majd sikerre viszi szándékát, mint valami új Hieronymus Bosch, aki tudvalevően lélekfát festett a szemléletnek.

Nézzük a vers folytatását: „Lenyírt gyapjadra rábocsátod / kipányvázott magányodat." A lombos fa kontúrja valóban olyasféle, mintha gyapja volna; de a lehullt lomb egyáltalán nem olyan, mint a lenyírt gyapjú. Továbbá: a fa lehet magányos, és rá is bocsáthatja magányát lehullt lombjára — miért ne? Igen ám, csakhogy a magánya nem benne levő tulajdonság, hanem ki van pányvázva mellé. Sok ez egy versben: a dunna-árnyát vesztett fa hálóba köti magát, s lenyírt gyapjára bocsátja kipányvázott magányát. Bizony így fest ez, dekoráció nélkül. Szemlélni szeretném Baka István lelkét, de egy szemlélhetetlen fa mögé bújtatta.

Másutt is hasonló a helyzet. „A keskeny hold fehér sebére / könyörgöm hajnalok varát." Valóban, amikor fölkel a Nap, begyógyul az égen a hodsarló ütötte seb. Csak éppen nem varasul, mert akkor megfeketedne — ilyesmit a Hold hajnalban nem csinál.

Leggyakoribb szava — a *hamvas* és a *sötétség* mellett — a *homály*. A homály Petrarca és a népballadák óta jótékony lepel a dolgokon; sejtelmesebbek lesznek tőle. Csakhogy a homály — akárcsak a fotózásban — nem azonos az életlenséggel! Baka képeivel szemben nem az a kifogásom, hogy homályosak, hanem hogy életlenek.

Előbb-utóbb rájön majd a képalkotási kísérleteivel járó képtelenségekre. Rájön, mert ilyen tisztán és élesen is tud vetíteni a betűkkel, szavakkal: „kuporgatja a tócsák ezüstfilléreit a föld"; „csecsemő arcáról a légy: elröppen emlékezetem"; „Elvegyülünk a templomok falán a szentek seregébe". És rájön arra is, hogy a gyűrűt nem *vontatják* az ujjra, hanem *vonják* és a *növeszt* felszólító módja nem *növessen*, hanem *növesszen*, még akkor is, ha éppenséggel az *Isten*-re rímel.

Nagyon sok költőtársával együtt szegénylegénynek, bújdosónak, Dózsa krónikásának, Petőfi, Vörösmarty örökösének vallja magát. S ez nemcsak hagyománytisztelet, hanem jobb verseiben — például *Temesvár. Dózsa tábora* — magatartás is. Szeretném azonban lebeszélni arról, hogy így gondolkozzék: „Elbújtatja az anyanyelv / szerzeteskötöse hazánkat". Az anyanyelv nem szerzeteskötös, mert akkor szürke volna. Ezt pedig költő nem mondhatja komolyan.

★

Ha Baka István bonyolultan mondja az egyszerűt, akkor *Iluh* István, a *Jó reggelt fény...* elsőkönyves költője egyszerűen beszél, nem éppen bonyolult, de súlyos dolgokról. Mint egy darab kő, súlyos a valóság, melyről szólnia adatott. Szava megfontolt akkor is, ha könnyű sóhajtásként vagy káromkodásként hangzik.

Rövid verseket ír, mint a régi kínaiak. Bizonyságul ide írom a IX. századi Cao Je négysorosát, Illyés Gyula fordításában: „Az állami magtárban a patkányok kövérek. Eszükben sincs szaladni, ha emberek belépnek. Koplal a hadsereg, éhen vesz a kapás nép. Patkányok, mi jogon zabáljátok a másét?" Ha leszámítjuk a leszámítandókat, ezt a verset Iluh István is írhatta volna. De figyeljünk az ő hangjára: „Alkotni akart a jövőnek Valami maradandót Saját szobrával Kezdte". E cím nélküli verssel, remélem, sikerült érzékeltetnem, hogy Kínához csak a *kevés szóval sokat mondani* elve köti.

Némelyik verse a Petőfi által felmutatott magyar népdal észjárását követi. „Ha már te nem vagy Én miért is lennék (...) Kezembe egy kavicsot vennék S leütném Árva csillagom".

Ha azt mondom, verseinek nagy része *bagatell*, nem bagatellizálni akarom, csupán a műfaját közelítem ilyen verseinek: „A kenyér hátán Szalonna fekszik A táskám új Szép szürke A zippzár jól zár S nem láthat bele Senki a buszon". Egy használati tárgy leírásával beszél a munkáséletről; a kicsiben mutatja föl a nagyot. De a bagatell mégsem kielégítő meghatározása kidolgozott stílusának. Bagatelleket azok a költők, zeneszerzők írnak, akik poémáik, aranymetszésű szonettjeik, illetve szimfóniáik és szonátáik ráadásaként a nagyigényű feldolgozásra alkalmatlan műhelyforgácsaikat is megmentik a halhatatlanságnak. Iluh István a rövid versek formájában sűríti legsúlyosabb mondanivalóit. A sírverseket nem szokás bagatellnek tekinteni, s az ő versei velük tartanak rokonságot: „Mindig keveset keresett Vasárnapon sem többet Csak annyit Amit megevett Ezért volt sorsa Nehezebb A másé meg könnyebb".

Versei középpontjában a szegénysorsú kétkezi munkás személyisége áll, aki végig tudja gondolni életét, s emberséges magatartása fejlett osztálytudatból táplálkozik. „Nem akarok én Semmi mást Csak Emberhez méltó Dolgot tenni S ha már Leejtem A rámbízott terhet Segítsetek Vállamra venni" — igen megnyerő hang ez.

Vannak absztrakt költők, akik verejtékezve agyalják ki jelentőségteljesen semmitmondó verseiket, befejezetlen és befejezhetetlen torzóikat. Itt a torzó a gondolatnak és magatartásnak legjobban megfelelő forma; ékítményeket nem használ, de vannak nagyon leleményes fordulatai: „A viskóbogár Keserű hangját Ki érti meg Ki hallja Nyögni A Hangyát".

„Engem már nehéz Megfaragni Kicsorbul rajtam a véső" — igen, a naiv művészekkel is rokonítható költő valószínűleg végleges kifejezésmódot talált. Kérdés, miképpen újulhat meg, illetve folytatható-e így, ezen a hangon a munkásélet közvetlen költői kifejezése?

A „Semmi kissorsú emberek Tengertől örökölt hangján" énekel — egy könnycseppben vagy izzadságcseppben érzékeltetni tudja a tenger morajá t.

Eljutott az irodalomba — és az másféle sors, veszélyes tenger.

BATA IMRE:

DUBA GYULA VILÁGA

Angyal vagy madárijesztő. (Madách—Bratislava 406 old.)

Mióta a Vajúdó parasztvilágot ismerjük, nincs kétségünk, hogy Duba Gyula nemcsak a szlovákiai magyar irodalom sajátos színe, értéke, hanem a mai magyar irodalomban is számottevő íróegyéniség. Működése hatékony energia a szlovák és magyar szellem összeköttetésének éltetésében. Minél jelentősebb ugyanis a határokon túl munkálkodó író, annál nagyobb a szerepe a közép-európai népek együttműködésének befolyásolásában. Az együttműködés nem is kell, hogy föltétlenül programszerű legyen, mert a jelentős író öntevékeny szelleme már maga program, mint alább rámutathatunk.

●

Elbeszélései érdekes világot és különös érzékenységet tárnak föl. Világa érdekességére két ponton eszmélünk. Jó néhány novellája a paraszti gyerekkor és a városi életforma közti viszonylatokkal foglalkozik. S van-e — kérdezem — a magyar elbeszélők középnemzedékében egy is, aki ezeket a viszonylatokat Duba erejével és szívós türelmével analizálná? A városi ember szellemi kalandjait ábrázoló elbeszélései is elgondolkodtatóak. A *Magánélet képekkel, A felügyelő úr gyengesége*, a *Tárgyalás előtt* olyan novellák, amiket akár kafkai ösztönzéseknek is minősíthetnénk, ha nem tudnánk, hogy hősük maga az író. Úgy jár-kél nyugtalanul a város utcalabirintusában, mintha valamit keresne. Amit keres, a gyerekkor meghittsége; az idegenség űzi-hajtja a délutáni barangolások meditáló hősét. De falusi kirándulásain sem veszti el arányérzékét, a hajdani biztonságot. S ha meghittséget csak emléknyomokban érzékel ott is, nem téveszti össze az értelmiségi nosztalgiát a vajudó paraszti világ realitásaival.

Pontosak és tárgyilagosak ezek az elbeszélések. Különösen a gyerekkor maradék emlékhelyeit rajzolja élesre Duba tolla. Ez a pontosság és tárgyilagosság a lírai sodrásnak árkol medret. A lélek lírai kiáradását azonban gátak közé szorítja a tárgyilagos önfegyelem. A falusi elbeszélések alakja ezért igen erősen megrajzolt; a gyerekkori emlékek gomolygó asszociációi, e térbeliséget képző erők a lineáris idő folyamatába kényszerülnek. A városi életre utaló novellák viszont éppen fordítva: eliminálják a lineáris időt, s ott a működési tér a fontos, a látható. A városi utcák labirintusában bolyongó hős folyton alakot vált és mindig fél. A félelem és a kaland ugyanazt a lelket vallatja, mint amit az emlékezet.

Duba Gyula elbeszéléseinek hőse mindig az önismeretet gyakorolja, mindig önmagát vizslatja. Önismereti törekvésének egyik jele a föltétlen őszinteség. Ne zabolátlan őszinteségre, ne az exhibicióra gondoljunk! Inkább valami távolian ható, de lényegi hasonlóságot állapíthatunk meg Duba Gyula és Veres Péter szépprózája, stílusa között. Az őszinteség a tárgyszerűséggel, a vallomás intellektuális visszafogottságával párosultan mutatkozik; Duba is önmagát szeretné meghatározni, de mindig abban, amiben *ő* már egy emberi közösség megnyilvánulása. Minden elbeszélésének ugyanaz a hőse, aki senki más, mint önnön maga. Ő jár-kél a város labirintjában, ő poharazgat a „hajlok"-ban, ő emlékezik, és vizsgálódik, de az így kirajzolódó személyiség megelevenedik az elhagyott, a változó közösség jegyeiben.

●

Ha egy író ennyire fölismerhetően csak a maga-élte primér élményeket dolgozza föl, akkor epikus adottságai nem páratlanok; lírai és intellektuális képességeivel pótolja az epikus világalkotó erejét. Duba Gyulának az elbeszélés nem annyira a világteremtés lehetősége, hanem alkalom önmaga értelmezésére, önértelmezése morális igényének nem az elbeszélés mámora, hanem a vallomás, nem az epikus forma teremtése, hanem önmaga alkotása, a hajtóereje. Megtanulta, hogy az embert társadalmi motiváltsága, közösségi mivolta határozza meg mindenekelőtt. Vagyis a Sarló-hagyománnyal támogatott, Fábry Zoltán magatartására érzékeny, a csehszlovák polgári demokráciában kialakult szociológiai tradíció éppen úgy formálja Duba szemléletét, mint a Veres Péterét a magyar társadalom legmélyének tapasztalata, midőn a szocialista eszmekörrel megtermékenyülhetett. Autentikus társadalmi és antropológiai kultúra kifejezése Duba novellisztikája. S ebben egyedüli és nélkülözhetetlen a mai magyar irodalom egyetemében.